

Ikääntyneiden innostamisen sosiokulttuurisia käytäntöjä

Mona Taipale

Sosiokulttuurinen innostaminen ikääntyneiden taide- ja kulttuuritoiminnan lähtökohtana

Ikääntyneiden suhteellinen määrä väestöstä kasvaa lähivuosina Suomessa ja koko Euroopassa. Ikääntyneisiin kansalaisiin onkin alettu kiinnittää huomiota enenevässä määrin lähinnä kuluttajina ja erilaisten palvelujen käyttäjinä. Käynnissä olevassa keskustelussa tulisi panna painoa taloudellisten seikkojen lisäksi ikääntyneiden tiedollisiin ja taidollisiin kykyihin sekä heidän rooliinsa kulttuurin tuottajina. Leena Kurki esitteli artikkelissaan viisi elementtiä, jotka vaikuttavat ikääntyneiden elämänlaatuun. Näistä kulttuuri ja vapaa-aika sekä yhteisöllisyys ja yhdistyminen ovat artikkelini sisällössä keskeisiä.

Kuten Leena Kurki toteaa, ikääntyneiden ryhmä on hyvin heterogeeninen, mutta sitä yhdistää käytettävissä oleva, ”vapaa”, aika. Ikääntyneille tarjotaan paljon erilaista toimintaa kattamaan tätä aikaa mm. palvelukeskusten, työväenopistojen, ikäihmisten yliopistojen ja erilaisten järjestöjen kautta. Tyypillisiä toiminnan muotoja ovat erilaiset opintokokonaisuudet sekä taidepainotteiset ryhmätoiminnot kuten kuorot ja kuvataideryhmät. Tämentyypiseen toimintaan osallistuminen lisää tieto-

ja ja taitoja sekä tuottaa hyvää mieltä ja elämyksiä. Osallistuminen pitää myös yllä sosiaalisia suhteita.

Toiminnan suunnittelu ja siihen osallistuminen saa syvällisempiä sisältöjä, kun sen kehykseksi otetaan sosiaalipedagogisen sosiokulttuurisen innostamisen periaatteet. Sosiokulttuurinen innostaminen on filosofis-metodologinen lähestymistapa kasvatukseen, koulutukseen sekä sosiaali- ja kulttuurityöhön. Innostamisen keskeisiä käsitteitä ovat yhteisöllisyys, osallistuminen, herkistyminen, dialogi, luovuus ja toimintaan sitoutuminen (Kurki 2000, 14). Innostamisessa teoria ja toiminta muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden, jonka ytimessä ovat osallistavat ja toiminnalliset menetelmät. Tässä artikkelissa keskityn suomalaisessa vanhustyössä kokeiltuihin ja käytössä oleviin sosiokulttuurisiin työmenetelmiin. Toiminnan muodot ja menetelmät ovat yhtä lailla sovellettavissa myös muille sosiaali-, kulttuuri- ja kasvatustyön osa-alueille. Leena Kurki esitteli sosiaalipedagogisen sosiokulttuurisen innostamisen teoreettispraktisen perustan, jolta oman artikkelini praksis nousee.

Ikääntyneiden kanssa toteutetulle, sosiokulttuurisen innostamisen lähtökohdista nousevalle toiminnalle on asetettu tavoitteita kuten kulttuurinen tasa-arvo ja osallisuus, ikääntyneiden ja heidän tarinoidensa näkyväksi tuleminen, hyvinvoinnin ja luovuuden edistäminen, psykososiaalinen kuntoutus, paikallishistorian elävöittäminen ikääntyneiden tarinoilla, sukupolvien kohtaaminen taiteen äärellä, syrjäytymisen ehkäisy, kansalaisyhteiskunnan vahvistaminen sekä vähemmistöjen (mm. maahanmuuttajien) mukaan saaminen (ks. esim. www.socom.fi). Ryhmän ohjaaja (innostaja) ja osanottajat muotoilevat ryhmätoiminnan tavoitteet yhdessä. Tapauskohtaisten tavoitteiden taustalla on aina pyrkimys jonkinasteiseen laadulliseen muutokseen osallistujien ja heidän yhteisönsä elämässä.

Ikääntyneiden kanssa tehtävässä työssä tärkeintä on aito kohtaaminen ja kiireetön välittäminen. Fyysisesti huonokuntoisimpien vanhus-tenkaan kanssa ei saa sortua lapsenomaiseen puuhasteluun, vaan toiminnassa tulee huomioida ikääntyneen pitkä elämänkokemus, tiedot,

taidot ja kiinnostukset. Ihminen on elämänsä alusta loppuun persoona, arvokas, luova yksilö, arkielämänsä toimija ja kulttuurin tuottaja – ei vain sen kuluttaja. Toiminnan ohjaajan, innostajan, tehtävä on yhdessä ikääntyneen kanssa löytää ja nostaa esiin olemassa olevat voimavarat ja toisaalta herätellä häntä löytämään piilevät taitonsa ja kykynsä. Taitojen ja potentiaalain esiin nostaminen voi lisätä ikääntyneen omanarvontuntoa yksilötasolla. Sillä saattaa olla myös laajempia yhteiskunnallisia vaikutuksia: se voi nostaa ikääntyneet positiivisesti esiin ja murtaa myyttiä voimattomasta, tuottamattomasta ja kykenemättömästä vanhuudesta.

Sosiokulttuurisina innostajina toimii monien ammattiryhmien edustajia. Itse olen tehnyt työtä lähinnä sosiaalisesta toiminnasta kiinnostuneiden taiteilijoiden kanssa, joilla ei ole ollut varsinaista innostamiskoulutusta. Taide eri muodoissaan on yksi keskeinen menetelmä, jota voidaan hyödyntää innostamisen prosessissa. Innostamiseen perustuvaan taidetoimintaan osallistuminen voi epäsuorasti vahvistaa elämönhallintaa, kykyä selviytyä ongelmista sekä nopeuttaa kulttuurista ja sosiaalista muutosta (Hyyppä & Liikanen 2005, 132). Taide stimuloi aisteja ja herättää tunteita. Se ilostuttaa, havahduttaa, hämmästyttää, jopa vihasuttaa. Taiteellinen toiminta on aina riskinottoa ja uuden etsimistä. Vä-lillä myös epäonnistutaan.

Pro Gradu -työssäni ”Narrin kaavussa – neljän taiteilijan kokemuksia työskentelystä hoitoyhteisössä” (Taipale 2000) haastattelin neljää taiteilijaa, jotka olivat työskennelleet vähintään kuusi kuukautta innostajina pitkäaikaishoitolaitoksessa. Minua kiinnosti heidän motiivinsa tämältyypiseen työskentelyyn. Kaikki kokivat tehtäväkseen saattaa laitoksessa asuvan vanhuksen ja toisaalta laitoyhteisön ääni kuuluville ja saada vanhukset positiivisesti esille julkisuudessa (Taipale 2000, 32). Taiteilijat näkivät sosiaalisessa kontekstissa toteutetun taiteellisen työskentelyn 2000-luvun tapana osallistua yhteiskunnallisesti ja ottaa kantaa. He näkivät työnsä myös osana arjen estetisöitumisprosessia ja taiteen muotoutumista osaksi arkea.

Innostaminen poikkeaa perinteisestä taiteilijäkäsityksestä, jonka mukaan taiteilija työskentelee omalla työhuoneellaan ja vastaa teoksistaan ja niiden herättämistä reaktioista itse. Innostaja toimii taustalla, mahdollistaa asioita, herättelee ja saa yhteisössä aikaan liikettä. Innostajan tehtävänä on luoda elämää (animar), toimia välittäjänä (intervenir) sekä auttaa kohti elämänlaadullista muutosta (transformar) (Kurki 2000, 23). Innostajan täytyy todella välittää prosessissa mukana olevista ihmisistä, jotta hän saa heidät motivoitumaan ja työskentelemään itsensä, yhteisönsä ja ympäristönsä eteen (van Delft 1998, 7–8). Toiminta on vuorovaikutteista: innostajan ja yhteisön yhdessä suunnittelemassa ja toteuttamassa toiminnassa kaikki osapuolet ovat antajia ja saajia. Prosessi on yhteinen ja toiminnan luonne toimintatutkimuksellinen.

Sosiokulttuurisen innostamisen kehyksessä toteutettu taiteellinen toiminta ei ole terapiaa, vaikka sillä onkin terapeuttisia vaikutuksia sekä yksilön että yhteisön tasolla. Toiminta ei myöskään ole askartelua. Tuotoksia ei tehdä mallin mukaan eikä kaavamaisesti vaan persoona- ja yhteisölähtöisesti. Ryhmänohjaajan (innostajan) rooli on rohkaista ryhmän osanottajia osallistumaan ja toimimaan aktiivisesti oman elämänsä ja yhteisönsä hyväksi. Tärkeintä ei ole lopputulos vaan vuorovaikutukseen perustuva tekemisen prosessi. (Taipale 2000, 38–40.)

Esimerkkejä sosiokulttuurisen innostamisen käytännön menetelmistä

Sosiokulttuurisilla menetelmillä tarkoitetaan toiminnallisia ja aktiivisia menetelmiä, joita ovat esimerkiksi osallistavat ryhmätoimintamenetelmät ja yhteisötaide eri muodoissaan. Omasta taustastani ja kiinnostuksistani johtuen tässä artikkelissa korostuvat taidelähtöiset menetelmät, erityisesti kuvataide ja draama. Myös muita taidemuotoja kuten musiikkia, tanssia ja kirjallisuutta on onnistuneesti sovellettu sosiokulttuurisen innostamisen kehyksessä suomalaisessa vanhustyössä.

Ikääntyneiden kanssa käytetyistä ryhmätyömenetelmistä osa rakentuu eletyn elämän muistelutyön ympärille. Ikääntyneellä ihmisellä on usein tarve katsoa elämäänsä taaksepäin, arvioida sitä ja järjestellä irralliselta vaikuttavia kokemuksia ja tapahtumia jatkumoksi. Samalla elämä asettuu laajempaan sosiaali- ja kulttuurihistorialliseen kehykseen. Muistelu- ja elämäntarinallisissa ryhmissä osallistujat muistelevat elettyä elämäänsä mm. esineiden ja valokuvien avulla.

Muistelu, eletyn elämän läpikäyminen ja kaiken koetun jonkinasteinen hyväksyminen on tärkeää. Muistelu on usein arkista ja spontaania, mutta se on myös ammatillinen työmuoto. Se on työmenetelmä, joka stimuloi osallistujia muistelemaan erilaisia elämänvaiheita ja muita kiinnostavia aiheita. Taide, esimerkiksi musiikki, kuvat ja kirjallisuus voivat virittää muistelua. Toisaalta kaikilla on elämäntarinoita, joita voidaan työstää taiteeksi. Muistelutyö on yksilö- tai ryhmäkohtaisesti räätälöityä ammatillista, tavoitteellista ja pitkäjänteistä työtä. Muistelu on paitsi minän, myös kulttuurin rakentamista. Se luo siltaa menneestä nykyisyyteen. (Hakonen 2003, 130–132.) Muistelutyötä tehdessä nousee esiin myös vaikeita asioita. Ryhmänohjaajan vastuulla on tunnistaa oma osaamisalueensa ja tarvittaessa ohjata muistelijaa eteenpäin.

Ikääntyneet eivät kuitenkaan elä pelkästään muistoissa vaan heillä – kuten meillä kaikilla – on myös uutta luovaa potentiaalia. Osa ryhmistä onkin rakentunut taiteen tekemisen ja uuden luomisen ympärille. Ryhmäläiset kokoontuvat yhteen esimerkiksi maalaamaan tai tekemään teatteria. Taiteen äärelle tullaan kohtaamaan toisia ja ilmaisemaan itseä. Taiteen äärellä voivat kohdata myös eri-ikäiset ja eri kulttuuritaustaiset ihmiset. Jokainen voi piirtää, maalata ja tanssia eikä ikä tai heikko kieli-taito ole este.

Muistorasia

Muistorasiatyöskentelyssä ikääntynyt pohtii elämäänsä keskustellen sen eri vaiheista ryhmänohjaajan ja muiden ryhmäläisten kanssa. Ohjaaja ja ikääntynyt poimivat yhdessä keskustelusta merkityksellisiä elämänvai-

heita tai tapahtumia, joiden pohjalta muistorasiaa lähdetään kokoamaan. Konkreettisenä rasiana voi toimia puulaatikko tai vaikkapa matkalauku. Rasiaan liitetään ikääntyneen historiaan liittyviä valokuvia ja esineistöä. Materiaali sommitellaan kolmiulotteiseksi kuvataiteilijan avulla. Lopuksi rasiaan liitetään nauhoitetun haastattelun pohjalta tehty kirjallinen minielämäkerta. Prosessin tuloksena syntyy muistorasia, visuaalinen elämäkerta. (Taipale 2006, 14.)

Muistorasia on tiivistetty henkilöhistoria ja taideteos, yhtä aikaa informatiivinen ja esteettinen. Rasiat ovat henkilöhistoriallisia, mutta samalla ne muodostuvat osaksi suku- ja paikallishistoriaa. Rasia on erinomainen väline sukupolvien väliseen kohtaamiseen. Sitä voidaan käyttää esim. perinne- ja taidekasvatuksen, historian tai kulttuurienvälisen viestinnän opetuksen välineenä. Muistorasioista on saatu hyviä kokemuksia muun muassa päiväkotiympäristössä. Rasian tekijä on kertonut lapsille rasian välityksellä elämästään, työhistoriastaan, kaupungista ”silloin ennen” ym. Vanhat esineet ja valokuvat ovat inspiroineet lapsia kyselemään sekä havainnollistaneet ja auttaneet ymmärtämään ikääntyneen elämää ja yhteiskunnallisia lähtökohtia paremmin.

Muistorasioita on tehty myös ikääntyneiden maahanmuuttajien kanssa. Maahanmuuttajien lastenlapset ovat usein hyvin suomalaistuneita, jopa niin, että he haluavat irtautua omista kulttuurisista juuristaan (Hammar-Suutari 2006). Rasiat voivat toimia tiedonsiirtäjinä ja -välittäjinä oman kulttuurin sisällä tai kerrottaessa siitä ulospäin. Ideaalitilanteessa maahanmuuttaja integroituu uuteen kotimaahansa omaksuen uuden kotimaan käytäntöjä, mutta säilyttäen oman kulttuurisen identiteettinsä. Muistorasia voi toimia identiteetin rakentajana ja kotoutumisen edistäjänä. Kotkassa inkeriläisten muistorasiaryhmän osallistujat tekivät paitsi henkilökohtaiset muistorasiansa, myös yhteisen rasian teemalla Junamatka Siperiaan. Tämä rasia toimii ryhmäläisiä yhdistävänä tekijänä ja kollektiivisen kokemuksen tulkkina. Samalla rasia välittää kokemuksen kaikille siihen tutustuville. Muistorasia on mahdollisuus tulla kuulluksi.

Muistorasia voi olla myös osa ikääntyneen hoito- ja palvelusuunnitelmaa siinä missä verkostokartta tai pärjäämissuunnitelma. Rinnakkaiset välineet täydentävät nykyistä hoito- ja palvelusuunnitelmaa. Ne korostavat hyviä asioita kuten voimavaroja ja taitoja sekä nostavat asiakkaan persoonaa esiin.

Englannissa muistorasioita on tehty myös muistiongelmaisten omaishoitaja-omainen-ryhmissä. Ryhmistä on saatu hyviä kokemuksia. Yhteisten hyvien aikojen muistelu on ollut tärkeää molemmille osapuolille ja yhteisen elämän asettaminen konkreettisesti esille muistorasiaan on tuonut molempien positiiviset muistot esiin. Rasian tekemisprosessi on stimuloinut erityisesti muistiongelmaisia löytämään mielen pohjalta muistoja ja voimavaroja, jotka kommunikaatiokyvyn heikkous kätkee. (Schweitzer 2006).

Soveltava draama ja nukketeatteri

Draamaa on käytetty suomalaisessa vanhustyössä mm. muistelutyön ja terapian tukena. YTT, draamakouluttaja Leonie Hohenthal-Antin toi suomalaiseen senioriteatterikenttään uutta otetta perustamalla Kotkaan vuonna 2005 Muistojen teatterin. Muistojen teatteri on aivan oma teatterilajinsa. Se rakentuu muistelutyön periaatteille ja on saanut vaikutteita pedagogisesta draamasta ja yhteisöteatterista. Muistojen teatterin esitykset kertovat ikääntyneiden muistoista ja kokemuksista, mutta ryhmässä voi olla monenikäisiä osallistujia. Teatterin tekeminen muistoista yhdistää ihmisiä, aikoja ja paikkoja. Yhteisten kokemusten jakaminen yhdistää paitsi ikääntyneitä keskenään myös eri sukupolvia. Esimerkiksi lapsuuden kokemusten läpikäyminen ja pohtiminen draaman keinoin yhdistää eri-ikäisiä ja kulttuuritaustaisia ihmisiä sekä luo yhteisymmärrystä ja molemminpuolista kunnioitusta. Draaman avulla ihmiset voivat jakaa ja ilmaista tarinoitaan tavoilla, jotka ylittävät kielelliset ja esteettiset rajat. (Schweitzer 2007, 255).

Hohenthal-Antin tutki aiemmin väitöskirjassaan ”Luvan ottaminen – ikäihmiset teatterin tekijöinä” (2001) senioriteatteria sekä taiteen että

sosiaalisen yhdessäolon näkökulmasta. Hän seurasi mikkeliläisen senioriteatteri Kutkutuksen toimintaa ja kehitystä vuosina 1997–2001 ideasta ja prosessista produktioon ja sen vastaanottoon. Teatterin tekemiseen osallistuneet kokivat toiminnan hyödyllisenä, hauskana ja nautinnollisena ja korostivat toiminnan sosiaalista puolta sekä ohjaajan persoonan merkitystä. Toiminta koettiin paitsi virkistävänä myös maineen, kunnian ja identiteetin vahvistajana. Näyttämöstä tuli ikääntyneille areena, jolla oli lupa ottaa sosiaalisia riskejä ja murtautua ulos vanhoista kaavoista, ”kiikkustuolikulttuurista”, uusiin rooleihin. Hohenthal-Antinin tutkimustulosten mukaan ikääntyneille ei riitä pelkkä vastaanottajan rooli. Ulkopuoliset pitivät senioriteatteria kuitenkin puhtaasti välineellisenä eli terveysfunktiona, vaikka näyttelijöitä kehuttiinkin teatterintekijöinä. Taiteellista itseisarvoa Kutkutuksen esityksille ei yhteiskuntakriittisestä otteesta huolimatta annettu. Hohenthal-Antinin mukaan mahdollinen vajaakuntoisuus ei kuitenkaan estä taiteellisesti kunnianhimoista toimintaa (ks. Hohenthal-Antin 2001).

Draamaa on sovellettu myös hoito- ja palveluympäristössä. Sosiaalipedagogiseen sosiokulttuuriseen innostamiseen pohjaava toiminta hoitolaitoksissa toteuttaa sosiaalipedagogiikan erityistehtävää syrjäytymisen ehkäisijänä ja yhteisön elämän rikastuttajana. Palvelukeskuksissa, palvelutaloissa ja vanhainkodeissa toimivissa draamaryhmissä työskenteilyn lähtökohtina ovat olleet ryhmän osallistujien henkilökohtaiset muistot ja mielikuvat. Muistoja on purettu erilaisten ilmaisukanavien kuten luovan liikkeen, puheilmaisun ja mimiikan kautta. Draamaa on lähdetty rakentamaan esimerkiksi saunavihdan tuomista muistoista; joulusaunasta, kylpemisestä ja vihdan tekemisestä. Tehdyt näytelmät ovat olleet osittain elämäkerrallisia ja osittain fiktiivisiä. Osallistumistapoja on monia, toiset tykkäävät muistella, toiset tehdä konkreettisesti käsillään esimerkiksi lavasteita. Toisille tärkeintä on olla esillä näyttämöllä. Jokaiselle löytyy oma tapa osallistua. Katseleminenkin voi olla aktiivista. Yksilöllisten vaikutusten lisäksi laitosympäristössä korostuu hoitoyhte-

sön elämänlaadun lisääminen. Tämä vaatii kaikkien yhteisön jäsenten, myös hoito- ja muiden työntekijöiden, aktiivista osallistumista.

Esimerkiksi yhteisöllistä hoitomallia toteuttavassa Opri ja Oleksi -kodissa Espoossa toteutettiin vuonna 2004 dementia-asukkaiden ja teatteriammattilaisten yhteinen draamaproduktio *Kirkas maailma*. Kahden ammattinäyttelijän lisäksi näytelmässä esiintyi Opri ja Oleksi -kodin asukkaita ja hoitajia. Näytelmässä pitkään ulkomailla asunut mies sairastuu ja palaa kotimaahan etsimään isäänsä dementiakodista. 20 vuoden tauko ja sairaus ovat muuttaneet isää, eikä mies tunne häntä enää. Tästä käynnistyy draama, jossa etsitään ihmisten välistä yhteyttä ja ymmärrystä. Asukkaat esittivät näytelmässä itseään omien voimavarojensa pohjalta. Heille luotiin mielikuvituksellisia elämäntarinoita. Asukkaat osallistuivat toimintaan, kuten liikkumiseen, tanssiin, runoiluun, piirtämiseen ja ruokailuun. Replikit tulivat improvisoidusti. Tarinan juonta vei eteenpäin ohjaava näyttelijä, "Sielu". (<http://www.oprijaoleksi.fi/tila-tilaide.shtml> 2007). Opri ja Oleksi -kodissa on myöhemmin pyritty mallintamaan dementiahoitoyhteisön arkeen pysyvä toimintamalli, jossa teatteritaiteella ja ilmaisullisilla menetelmillä on keskeinen osa arjen toiminnassa, kohtaamisessa ja vuorovaikutuksessa. Prosessiin on liittynyt mm. ilmaisutaidon ryhmiä asukkaille ja hoitajille.

Teatterin osa-alueista nukketeatteri mielletään Suomessa yleensä lasten teatteriksi nukke-sanan assosiaatioista johtuen. Lapsille suunnatun nukketeatterin historia on kuitenkin vasta alle sadan vuoden mittainen siinä missä nukketeatteri itsessään on noin 3000 vuotta vanha taidemuoto. Nukketeatteri toki kiinnostaa lapsia ja soveltuu taidemuotona sukupolvien väliseen kohtaamiseen. Nukketeatteri voi kertoa mieleenpainuvasti lapsille vaikkapa isovanhemman elämästä – tai toisinpäin. Näyttelijöinä voivat toimia lapset, ikääntyneet tai ammattinäyttelijät. Nukketeatteriryhmissä työskentelytapa on ollut samantyyppinen kuin muistorasiaryhmissä. Liikkeelle lähdetään keskusteluista ja ryhmäläisten muistoista. Ryhmäläiset ovat itse rakentaneet paperi- tai kangasnukkeja itsestään ja läheisistä ihmisistään. Nukketeatterin keskeisiä ele-

menttejä ovat hahmojen lisäksi valot, varjot, värit ja materiaalit. Taus-tana voi toimia vaikkapa muistorasia tai seinälle heijastettu dia. Esiin-tyminen nuken tai muun välineen avulla on monille helpompaa kuin astuminen näyttämölle omana itsenään.

Kuvataide

Kuvan tekeminen, viivan muotoilu paperille tuntuu monesta vaikealta ja omat taidot riittämättömiltä. Kuvataide tarjoaa kuitenkin monenlaisia osallistumisen mahdollisuuksia. Kuvataideryhmään osallistumisen li-säksi yhteistyötä voidaan tehdä esimerkiksi paikallisten kuvataidekou-lujen ja taideoppilaitosten kanssa. Esimerkiksi muotokuvapiirustus- ja -maalaukskurssit tarjoavat hyvän yhteistyömahdollisuuden. Taideoppilai-tokset ovat toteuttaneet muotokuvakursseja vanhainkodeissa ja palvelu-taloissa. Kurssiin ovat saaneet osallistua ne hoitolaitoksen asukkaat, jotka ovat halunneet.

Muotokuvapiirustus ja -maalaus on taiteen historiassa perinteisesti arvokas genre. Muotokuvia on maalattu lähinnä suurmiehistä ja -naisista. Itsestä tehty muotokuva voi olla tärkeä arvostuksen osoitus ja lisätä mallin omanarvontuntoa. Moni hoitolaitoksen asukas onkin ihmetellyt, miksi heitä halutaan ikuistaa piirroksin. ”Olenko niin arvokas?” ”Eivät-kö rypyt haittaa?” Vanhusten muotokuvia ja laitosarjesta kertovia valo-kuvia on ollut myös esillä gallerioissa, joissa ne ovat herättäneet paljon keskustelua. Galleriavieraan on ollut pakko katsoa seiniltä tuijottavia vanhuksia silmiin ja kohdata samalla oma vanhenemisensa, ikä ja sen mukanaan tuomat muutokset.

Monissa kaupungeissa on taidemuseoita ja taidelainaamoja, jotka ovat toimivia yhteistyökumppaneita. Taiteen katsominen, sen tekeminen ja siitä keskustelu saa ajatukset arjen ulkopuolelle. Taidelainaamosta kuka tahansa voi vuokrata taideteoksen pientä kuukausivuokraa vastaan. Taide-lainaamokäynnillä on siis mahdollisuus tehdä omaa elämää koskeva esteettinen valinta. Valinnan mahdollisuuden tarjoaminen on kulttuuriteko varsinkin laitospäristöissä eläville. (Taipale 2001, 85–86.) Taidelai-

naamossa olen kuullut parhaan modernin taiteen puolustuspuheen ikinä. Eräs vanhainkodin asukas halusi lainata vanhainkodin yhteiseen ruokatiilaan abstraktin taideteoksen. Valinnan perusteita kysyttäessä hän totesi: ”Pitäähän vanhainkodissa olla jotain ajateltavaa, ettei laitostu!”

Sosiokulttuurisen innostamisen mahdollisuudet suomalaisessa vanhustyössä

Taiteella on oma roolinsa sosiaalipoliittisena tekijänä syrjäytymisen ehkäisyssä ja erilaisuuden tulkitsemisessä (Hyypä & Liikanen 2005, 127). Esittelin edellä muutamia taidelähtöisiä työmenetelmiä, joita voidaan soveltaa osana innostamisen prosessia. Taiteen soveltamisen taustalle tarvitaan kuitenkin laajempaa teoreettis-toiminnallista kehystä, joka antaa toiminnalle erityisiä tavoitteita ja periaatteita. Pelkkä taiteen soveltaminen ei tee toiminnasta innostamista vaan toiminnassa täytyy toteuttaa sosiaalipedagogisen sosiokulttuurisen innostamisen periaatteita. Näiden periaatteiden mukaisesti innostaja ja mukana oleva yhteisö suunnittelevat toiminnan ja määrittelevät sen tavoitteet ja päämäärät yhdessä. Innostaja herättelee osallistujia huomaamaan muutostarpeet, mutta antaa osallistujille tilaa itse oivaltaa ja määritellä tekemisen suuntaa. Varsinaisessa toiminnassa on aina mukana niin sosiaalinen kuin kulttuurinen ja kasvatuksellinen elementti.

Osallistumisella innostamisen kehyksessä tehtyyn taiteeseen on vaikutuksia, jotka ovat nähtävissä heti. Hyvä hetki voi jättää positiivisia muistijälkiä myös dementoituneelle vanhukselle, vaikka itse toiminto unohtuisikin pian. Pitkällä tähtäimellä toiminnan vaikutukset ovat nähtävissä vasta myöhemmin. Tässä on epäsuhta toiminnan ja sen rahoituksen välillä. Tällä hetkellä innostamiseen pohjautuva toiminta rahoitetaan lähinnä erilaisilla lyhyillä projektirahoituksilla. Keskeistä on siirtyä tässäkin projektista prosessiin ja saada innostamisesta kaikkea toimintaa läpäisevä ideologia. Tämä edellyttää toiminnan pysyvää rahoitusta, so-

siaali-, terveys- ja kulttuurialojen työntekijöiden koulutusta sekä yleisen asenneilmaston muutosta.

Yksi askel hyvään suuntaan on Kotkaan vuonna 2004 perustettu yhdistyspohjainen Muistojen Talo, joka on muistelutyön luovien menetelmien tutkimus- ja kehittämiskeskus. Muistojen talossa jokainen voi jakaa muistojaan nuoremmille menneen asiantuntijana ja työstää elettyä elämäänsä ja lähihistoriaansa taiteen keinoin. Muistojen Talossa on kahvila sekä aktiivista taidepienryhmä-, näyttely- ja muuta toimintaa. Toiminnalle tarvitaan myös tiloja ja foorumeita.

Osallistumisella on suuri merkitys mielekkään seniori-ian osateki-jänä. Taiteen tekemiseen osallistuminen vähentää todistetusti yksinäisyyden tuntemuksia ja saa ihmiset kokemaan itsensä terveemmiksi ja onnellisemmiksi. Parhaimmillaan osallistuminen edistää luovuutta ja vahvistaa kansalaisyhteiskuntaa. Se voi myös voimaannuttaa kaikenikäisiä ja auttaa ihmisiä löytämään omat ja yhteisönsä vahvuudet sekä kasvamaan aktiivisiksi kansalaisiksi (ks. esim. Liikanen 2003).

Vaikka innostamisessa prosessi onkin keskeisin asia, myös tuotoksilla on merkitystä niin niiden tekijöille kuin heidän omaisilleen ja muille tuotoksiin tutustujille. Esimerkiksi monelle muistorasian tehneelle tai kuvataideryhmään osallistuneelle on ollut merkittävää, että oma teos on asetettu julkisesti esille. Parhaimmillaan ikääntyneet saavat tätä kautta positiivista näkyvyyttä ja uudenlaista sosiaalista, kulttuurista ja yhteiskunnallista arvostusta. Tuotosten julkinen esillä olo edistää myös vanhuuteen liitettyjen myyttien murtumista.

Innostamisen prosessissa on usein mukana monia tahoja. Yhteistyötä suunniteltaessa katse kannattaa suunnata ensin lähiympäristöön. Erinomaisia yhteistyökumppaneita ovat mm. kaupunkien eri virastot, seurakunnat, maahanmuuttaja-, eläkeläis-, nuoriso- ja muut järjestöt, taiteilijat jne. Keskeisiä toimijoita ovat myös kulttuuri-, kasvatus- ja sosiaalityön eri alueilla operoivat ja keskenään verkostoituneet tahot kuten sosiaalialan osaamiskeskukset ja erilaiset oppilaitokset. Valtakun-

nan tasolla Terveyttä kulttuurista -verkosto on tietoinen erilaisista eri puolilla Suomea toteutettavista kokeiluista kulttuurin ja terveyden saralla.

Uusia haasteita Suomessa toteutetulle ikääntyneiden innostamiseen pohjautuvalle toiminnalle tuo maahanmuuton lisääntyminen. Integroitujen ryhmien idea on saattaa eri-ikäiset ja eri kulttuuritaustaiset ihmiset dialogiin keskenään, tutustumaan ja kohtaamaan taiteen tekemisen äärellä. Samalla maahanmuuttajien suomen kielen taito kohentuu ja sukupolvien välinen kanssakäyminen lisääntyy. Innostajan rooli siltojen luoja ja ennakkoluulojen purkajana korostuu. On tärkeä löytää toiminnan muotoja, jotka sisältävät sopivasti tuttuja ja sopivasti uusia aineksia. Esimerkiksi käsitöiden tekeminen on monille tämän päivän ikääntyneille tuttua jo lapsuudesta. Käsitöet kantavat hyvinvoinnille tärkeitä muistoja omista tai perheen juurista ja sisältävät tunteen sosiaalisesta yhteenkuuluvuudesta (Nevalainen-Kiiski 2006, 39–43). Erilaisten käsitöiden avulla voidaan kotoutua uuteen ympäristöön ja luoda sosiaalisia suhteita. Harrastaminen yhdessä vahvistaa sosiaalisia valmiuksia, yhteisöllisyyttä ja erilaisuuden hyväksymistä.

Ihmisen elämä on mielekäästä, kun hän saa toimia osana sosiaalista ja kulttuurista yhteisöä. Yhdessä koetut ja jaetut hetket, kulttuurisesti ja yhteisöllisesti jäseneltyinä, voivat olla lähellä elämän merkityksen etsinnän ydintä (Saarenheimo 2003, 49). Ikääntyneellä tulee olla yhtäläiset mahdollisuudet vuorovaikutukseen, elämyksiin, harrastamiseen, tietojen ja taitojen hankkimiseen sekä yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen kuin muillakin ikäryhmillä (Sallila 2000, 208). Innostamisen kehyksessä toteutettuun taide- ja kulttuuritoimintaan osallistuminen mahdollistaa kehittymistä ja itsensä toteuttamista. Kehittymisen ei tarvitse olla tietojen ja taitojen oppimista, vaan se voi yhtä lailla liittyä elämäntaidon kehittymiseen (Kuusela 2005, 24). Sektoroitumista tulee välttää, laaja-alainen ja sukupolvien välinen yhteistyö tuottaa hedelmällisimmät tulokset. Jokainen yksilö ja ryhmä on oman näköisensä ja sen kanssa toteutettava sosiokulttuurinen toiminta lähtee juuri sen ryhmän tarpeista ja voimavaroista. Erityisryhmiä ei ole, on vain olennaisryhmiä.

Lähteet

- van Delft, M.* 1998. Community Art – Implications for Social Policy. Themes 6/1998. Helsinki: Stakes.
- Hakonen, S.* 2003. Muistelutyö. Teoksessa M. Marin & S. Hakonen (toim.) Seniori- ja vanhustyö arjen kulttuurissa. Jyväskylä: PS-kustannus, 130–137.
- Hammar-Suutari, S.* 2006. Taide identiteetin rakentajana. Luento Hyvinvointia kulttuurista -seminaarissa Joensuussa 4.5.2006.
- Hohenthal-Antin, L.* 2001. Luvan ottaminen – ikäihmiset näytelmän tekijöinä ja kokijoina. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 191. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hyyppä M. T. & Liikanen H-L.* 2005. Kulttuuri ja terveys. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Kurki, L.* 2000. Sosiokulttuurinen innostaminen. Tampere: Vastapaino.
- Kuusela, K.* 2005. Ikäin kutoma. Ikäihmisten kulttuuritoiminnan malli. Opin- näytetyö. Hämeen ammattikorkeakoulu.
- Liikanen, H-L.* 2003. Taide kohtaa elämän. Arts in Hospital -hanke ja kulttuuri- toiminta itäsuomalaisten hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Nevalainen-Kiiski, R.* 2006. Taito-käsityöklubi. Käsityöstä kestävää hyvinvoin- tia. Opinnäytetyö. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Joutsenon koulu- tusyksikkö.
- Saarenheimo, M.* 2003. Merkityksellinen elämä. Teoksessa M. Marin & S. Hakonen (toim.) Seniori- ja vanhustyö arjen kulttuurissa. Jyväskylä: PS- kustannus, 44–56.
- Sallila, P. (toim.)* 2000. Oppiminen ja ikääntyminen. Aikuiskasvatuksen 41. vuosikirja. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Schweitzer, P.* 2006. Henkilökohtainen tiedonanto 10.10.2006.
- Schweitzer, P.* 2007. Reminiscence Theatre. Making Theatre from Memories. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Taipale, M.* 2000. Narrin kaavussa. Neljän taiteilijan kokemuksia työskentelys- tä hoitoyhteisössä. Jyväskylän yliopisto. Julkaisematon pro gradu -tut- kielma.

Taipale, M. 2001. Taidetoiminta vanhustyössä. Teoksessa I. Ukkola (toim.) Parantava taide. Taideoppikirja lähi- ja perushoitajille. Helsinki: Toimihenkilöjärjestöjen sivistysliitto TJS, 79–94.

Taipale, M. 2006. Elämä tarinoiksi – muistot taiteeksi. Kaakkois-Suomen taidemuseoiden tiedotuslehti Kaakkuri 2006, 14.

Internet-lähteet

<http://www.oprijaoleksi.fi/tilataide.shtml>. Opri ja Oleksi -kodin kotisivut. Viitattu 11.7.2007.

<http://www.socom.fi>. Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen kotisivut. Viitattu 12.7.2007.